

Mästersmeden Mats Hansson Spannare vid Englikebenning och Engelsbergs bruk

Vid Bergstinget den 11 april 1738 anklagade ägaren av Engelbergs bruk kaptén Söderhielm smedsdrängen Erik Månsson i Blomdahl för att han tagit en järnstång ur järnboden och burit ned den till Stabäcks smedja. Samtliga smeder vid Englikebennings hammare, där Erik var anställd, voro inkallade nämligen Mats Hansson Spannare, Clas Classon, smedsdrängen Per Hansson Spannare och Per Mattsson. Inkallade vittnet soldaten Jan Höök berättade att två dagar före pingst förelidet år hade Erik vid midnattstid kommit till honom i Stabäcks hammare med en järnstång som han anmodat Höök att kröka åt sig. På morgonen när det blivit ljus, hade Höök icke blott av stämplarna, utan också av järnets finlek, ty det var $\frac{3}{4}$ tums fyrkant, kunnat se att järnet tillhörde kaptén Söderhielm. *Sedan följer en lång redogörelse om alltifrån misstänkt brännvinsförsäljning till oordning i Stabäcks smedjan.* Den 13 april tillstod äntligen Månsson efter ihärdigt nekande, att han förliden sommar något före pingst stulit en stång ur sin mästare Mats Spannares förråd. Detta hade skett i mörkningen om aftonen. Med stången skulle han efter hopvikningen betala gästgivarskjuts i Hästbäck. För denna stöld dömdes nu Erik Månsson enligt 49:e punkten i 1649 års järnbergsordning till ett varv gatlopp, som förvandlades till spöslitning med 4 par. Straffet innebar någon timme fastsatt i halsring, efter det lästes domen upp och 4 rapp med spöet utdelades vilket innebar blodiga sår på ryggen.

Ovannämnde Mats Hansson var född i augusti anno 1700 i Blomdahl, Karbenning i Norbergs Bergslag och hans genestiska arv går tillbaka till början av 1500 talet i Djupenäas (Djupnäs) Västervåla socken. Anfader i rakt nedstigande led var Nils i Djupnäs. Nils son Herman Nilsson var en av de mer förmögna i trakten vilket man kan se när Älvsborgs lösen betalades 1571. Djupnässkogen, som Herman ägde, kom längre fram att bli av mycket stor betydelse för Engelsberg Bruks kolförsörjning och föremål för många tvister.

Mats fader, Hans Matsson, var masmästare vid Engelsbergs Bruk och född i Folkhyttan, Västervåla socken, som i början på 1600 talet avsevärt, inom släkten, från Djupnäs mycket stora ägor. Folkhyttan var sedan inom släkten ända fram till mitten av 1800 talet.

Mats Hansson syns första gången inom järnhanteringen 1718 när han står som kohlgåsse vid Engelsbergs Bruk. Han arbetar sig upp och 1722 var han hammarsmedsdräng vid Englikebennings övre hammare. Mats mästare vid härden i Englikebenning var Per Andersson Spannare.

För att få sitt mästersvensbrev måste lärlingen visa vad han dög till. Efter flerårigt arbete som i smedjan då mästaren ansåg att drängen själv kunde sköta smältan fick han anmäla sig till prov. Provet bestod i att drängen självständigt förestod smidet i en vecka. Det därefter uppvägda stångjärnet måste vara väl slaget och utan fel. Kolåtgången borde helst understiga en viss kvantitet, s.k. överkol och tackjärnsavbränningen skulle därjämte vara så lite som möjligt. För att sen erhålla brev som mästare krävdes mångårig anställning som mästersven

och det var ytterst få som nådde denna ansvarsfulla befattning. Mästaren ägde oinskränkt myndighet i smedjan, hade hand om kolen och stod i ansvar för att järnet blev godkänt på järnvågen. Om järnet där kasserades kunde bergstinget utdöma böter vilka kunde uppgå till den ansevärdiga summan av 10 daler silvermynt vilka tillföll hammarsmedslådan.

Vår teori om hur Mats fick "smedsnamnet" Spennare är att han helt enkelt får sin läromästares smedsnamn. Vi tror att namnet var en slags kvalitets stämpel, att det visade vilken smed man hade lärt sig yrket av eller att när man nått en viss kunskapsnivå fick man ta sig sitt smedsnamn. Per Andersson fick namnet Spennare i samband med att han blev hammarsmed.

Mats son Jan Mattson som aldrig var smed har aldrig namnet Spennare. Mats sonson, Anders Jansson däremot, utbildas till smed av Mats och han tar också namnet Spennare.

Elisabeth Jansdotter från Falun var kokerska vid Engelsbergs Bruk och någonstans mellan köket och smedjan måste tycke ha uppstått för 1721 gifter sig Mats och Elisabeth och flyttar till Bondfallet i Västervåla socken. Paret får 5 barn varav 2 inte överlever.

Vid ca 35 års ålder har Mats Hansson Spennare, som flyttat till Snytsbo, klarat av sitt mästarprov och kan titulera sig hammarsmedsmästare.

Nedan följer redogörelse för hur ett mästarprov kunde gå till.

"De skickliga yrkesmännen hade något att vara stolta över. De hade en lång utbildningstid bakom sig och hade fullgjort sina mycket svåra prov, varför de med skäl kunde anse sig stå ett trappsteg högre än vanliga grovarbetare i jordbruk och bergshantering.

Hammarsmedsordningarna från 1637 och 1649 kräva godkänt mästarstycke, tillverkat i åldermannens närvaro, varjämte föreskrevs, att smeden per vecka skulle utsmida minst 8 skeppspund tackjärn eller 10 skeppspund(1700 kg) osmundjärn. Hammarsmedsordningen från 1703 fordrade, att mästaren av 26 lispund (= 1 skeppspund) och 24 tunnor kol utsmidde 20 lispund(170 kg) stångjärn om 8 á 9 stänger, 6 ½ alnar(3,86 m) långa samt att han vid sin härd med smedsdrängen och kolpojken hjälp tillverkade minst 10 skeppspund(1700 kg) i veckan. Som mästarprov föreskrevs vanligen en stångjärnshammare, vilken lagfästes genom 1766 års hammarsmedsordning. Att smida en dylik, som vägde 40 lispund(340 kg) eller mer, var också ett verkligt mästerverk, som krävde mycket vana och stor skicklighet. Därtill åtgingo väl dussin smidesstycken, som sedan vällades ihop. Och att få denna vällning så väl utförd, att inga sprickor uppstod under hammarens mångåriga dunkande på det upphettade järnet, var just den svåra konsten. I bergstingsprotokollet för den 23 april 1734 ha vi funnit följande inlägga, som rör mästarprovet för en Engelsbergs smed.

>> Efterföljande attest begäres uti bergsrättens protokoll måtte intecknas, som ord ifrån ord sålunda lyder: Efter ädel och högaktad herr bergsmästarens konstitutorial av den 14 mars hava undertecknade varit tillstades, då smeden Anders Nilsson vid Engelsbergs bruk sitt

mästarstycke förfärdigade, vilket bestod i en hammare, som efter allt utseende är väl och försvarligen välld och arbetad, vilket vi i ödmjukhet härigenom vilja hava berättat.

Av Engelsbergs bruk d. 10 april 1734

Mats Hansson

Anders Ersson Syhl

Spännare

i Rosendal;

Vilket blev i protokollet infattat>>”

Mats Hansson Spännare var verksam vid nedre härden i Englikebenning fram till ca 1760.

Mats avlider 1766 efter ”avmattande sjuka” och värk i bröstet. Lungproblem efter åren i smedjan kanske?

Den nedre härden rasade tyvärr samman 2010. <http://www.primaleve.se/allmant/gamla-smedjan-i-engelsberg-har-rasat>

Berättelserna om järnstölden och mästarprovet är hämtad ifrån Bergskollegiet och Pontus Norbergs bok om Engelsbergs Bruk

Sammanställt av Ulf och Marie Spännare.

(Ulf är i rakt nedstigande led ättling till Mats Hansson Spännare)